

СУТЬ ТА ЗНАЧЕННЯ ПРАВА ОСОБИ НА ПУБЛІЧНИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

THE ESSENCE AND MEANING OF THE RIGHT OF A PERSON TO A PUBLIC TRIAL OF CRIMINAL PROCEEDINGS

Ковальська Д.Т., аспірант
кафедри кримінального процесу і криміналістики
Львівський національний університет імені Івана Франка

Стаття присвячена дослідженню права особи на публічний судовий розгляд кримінального провадження яке є відмінним від засади публічності кримінального процесу. Це право особи є елементом права на справедливий суд. Проаналізовано проблему визначення «публічності», метою якої є досягнення завдань кримінального судочинства. Право особи на публічний судовий розгляд кримінального провадження повинно визначатись – право, яке зобов'язує державу, її органи, посадових та службових осіб визнавати його, надати повноцінну можливість особам захищати його, всупереч можливим будь-яким діям і волевиявленням, які мають інші цілі.

Звуження та ігнорування даного права може призвести до зниження ефективності кримінально-процесуальної діяльності і держава зможе втратити дієвий інструмент над злочинністю, що призведе до зниження рівня захисту публічності, яка переважає у кримінальному процесі.

Право особи на публічний судовий розгляд кримінального провадження може бути реалізоване на всіх стадіях кримінального провадження і не залежно від суб'єктів, які діють та тому чи іншому його етапі. Обов'язок публічності стосується всіх учасників, незалежно від наявності владних повноважень у сфері кримінально-процесуальної діяльності. Поза будь-яким сумнівом публічність кримінального процесу поширюється і на судову діяльність, оскільки, навіть не маючи повноважень щодо початку досудового розслідування, судова діяльність пов'язана із встановленням події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила. Вирішення питання про винуватість чи невинуватість особи, встановлення обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному правопорушенні, здійснюється шляхом.

Право на справедливий суд дотичне до двох понять: справедливості та правосуддя. Причому у цих двох поняттях коренем є слово «право», яке розуміється як «правда, праве, тобто правильне, істинне діло» тощо. Ідея справедливості та правосуддя як реалізації справедливості за допомогою влади має дуже давню історію. Саме поняття справедливості не однозначне, воно має різноманітні трактування у філософії, етиці, праві, соціально-економічних та соціально-політичних вченнях.

Ключові слова: публічність, судовий розгляд, кримінальне провадження, справедливий суд, право особи.

The article examines the right of an individual to a public trial in criminal proceedings, which is different from the principle of publicity of criminal proceedings. This right is an element of the right to a fair trial. The author analyzes the problem of defining "publicity" aimed at achieving the objectives of criminal proceedings. The right of a person to a public trial in criminal proceedings should be defined as a right which obliges the State, its bodies, officials and officers to recognize it, to provide a full opportunity for persons to defend it, despite any possible actions and expressions of will which have other purposes.

Narrowing and ignoring this right may lead to a decrease in the effectiveness of criminal procedure and the state may lose an effective tool to combat crime, which will lead to a decrease in the level of protection of publicity that prevails in criminal proceedings.

The right of a person to a public trial in criminal proceedings can be exercised at all stages of criminal proceedings and regardless of the actors involved at any given stage. The obligation of publicity applies to all participants, regardless of whether they have authority in the field of criminal procedure. Undoubtedly, the publicity of criminal proceedings extends to judicial activities, since, even without the authority to initiate a pre-trial investigation, judicial activities are related to establishing the event of a criminal offense and the person who committed it. The issue of guilt or innocence of a person, as well as the establishment of circumstances to be proved in a criminal offense, is resolved by.

The right to a fair trial is related to two concepts: justice and fairness. Moreover, these two concepts are rooted in the word "law", which is understood as "truth, right, that is, correct, true action", etc. The idea of fairness and justice as the realization of justice through power has a very long history. The very concept of justice is not unambiguous; it has various interpretations in philosophy, ethics, law, socio-economic and socio-political doctrines.

Key words: publicity, court proceedings, criminal proceedings, fair trial, human right.

Згідно ч. 2 ст. 1 Кримінально процесуального кодексу України, 4651-VI, редакції від 17.06.2020, кримінальне процесуальне законодавство України складається з відповідних положень Конституції України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, цього Кодексу та інших законів України. 17 Липня 1997 року Верховна Рада України ратифікувала Ковенцію про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року, яка набрала чинності для України 11 вересня 1997 року. Внаслідок цього кожна фізична особа, неурядова організація або група осіб, що знаходяться під юрисдикцією України, отримали право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися зі скаргою про порушення Україною прав і свобод, гарантованих конвенцією, до Європейського суду з прав людини – однієї із найбільш поважних і впливових міжнародних установ [1, с. 7]. Саме статтею 6 §1 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, 995_004, поточної редакції від 02.10.2013 (далі – Конвенція) передбачено право на справедливий суд: кожен має право на справедливий суд і публічний розгляд його справи упродовж розумного строку незалежним і безсто-

роннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення.

Словники термін «публічний» визначають як те, що відбувається в присутності публіки, прилюдний, гласний, відкритий [2]; також призначений для широкого відвідування та користування [3].

В контексті тлумачення права особи на публічний судовий розгляд кримінального провадження даної норми Конвенції варто зазначити, що публічність провадження захищає від таємного правосуддя, на яке не поширюється контроль громадськості; вона є також одним із засобів, який допомагає зберегти довіру до судів. Завдяки прозорості, яку вона надає відправленню правосуддя, публічність дозволяє втілювати мету статті 6 §1 – справедливий судовий розгляд, гарантованість якого є одним із принципів кожного демократичного, у розумінні Конвенції, суспільства. Про це йде мова на сторінках 55–56 у посібнику зі статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод «Право на справедливий суд (кримінальний процесуальний аспект)» в перекладі з англійської мови

та опрацювання цього посібника : адвокатом, к.ю.н., доц., заслуженим юристом України Олександром Дроздовим та адвокатом, к.ю.н, директором Адвокатського бюро «Дроздова та Партнери» Оленою Дроздовою, станом на 31 квітня 2019 року. Як зазначає на офіційній сторінці Національна асоціація адвокатів України, даний довідник є складовою серії довідників з практики Європейського суду з прав людини, опублікований цим судом для інформування фахівців з права щодо постановлених ним засадових рішень [4].

Судовий розгляд кримінальної справи – це встановлена законом система процесуальних дій суду та учасників судового розгляду, послідовне проведення яких спрямоване на всебічне, повне та об'єктивне дослідження матеріалів справи, встановлення в ній істини і винесення на цій основі законного, обґрунтованого і справедливого вироку. Право особи на публічний судовий розгляд кримінального провадження є однією із конституційних гарантій реалізації права особи на судовий захист. Аналогічні положення є у ч. 3 ст. 11 Закону України «Про судову систему і статус суддів», відповідно до якої розгляд справ у судах відбувається відкрито, крім випадків, установлених законом. Враховуючи публічний характер судового рішення, варто зазначити, що у Законі України «Про доступ до судових рішень» від 22 грудня 2005 року передбачено, що усі судові рішення є відкритими та підлягають оприлюдненню в електронній формі не пізніше наступного дня після їх виготовлення і підписання.

Аналізуючи право особи на публічний судовий розгляд кримінального провадження доцільно виділити правову природу загалом, аналізуючи визначальні, фундаментальні, імперативні положення, що визначають і забезпечують порядок здійснення кримінального провадження. У частині першій ст. 7 КПК зазначено, що зміст і форма кримінального провадження повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, до яких, зокрема, відносять: 14) доступ до правосуддя та обов'язковість судових рішень; 18) публічність; 20) ласність і відкритість судового провадження та його повне фіксування технічними засобами [5, с. 314].

Згідно нормативно – правового акту України: Кримінально процесуального кодексу України кримінальне провадження – це досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність [6, п. 10 ст. 3].

Дослідження стосується публічного розгляду судового провадження як другого елементу кримінального провадження. Згідно п. 24 ч. 1 ст. 3 КПК України, судове провадження – кримінальне провадження у суді першої інстанції, яке включає підготовче судове провадження, судовий розгляд і ухвалення та проголошення судового рішення, провадження з перегляду судових рішень в апеляційному, касаційному порядку, а також за нововиявленими або виключними обставинами. Поняття «право особи на публічний судовий розгляд кримінального провадження» включає термін «судовий розгляд». Судовий розгляд є однією із восьми стадій кримінального процесу, відносно відокремленою частиною процесу, яка має свої завдання, процесуальні акти, своїх учасників. Завданням стадії є розгляд суддею одноособово або колегією суддів під час судового засідання за участю підсудного, захисника та інших учасників процесу кримінальної справи по суті. Процесуальні акти: вирок, протокол судового засідання, ухвала, постанови, окрема ухвала (постанова) [7, с. 20].

Публічність також полягає у тому, що органи досудового розслідування, публічний обвинувач і суд повинні на підставі наданих їм державою повноважень, здійснити в офіційному порядку незалежно від позиції будь-яких суб'єктів всі процесуальні дії для досягнення мети кримінального провадження і задоволення таким чином

загальнодоступних інтересів у сфері протидії злочинності. Публічність у кримінальному процесі виявляється потрійно:

1) як вимога закону до державних органів, які уповноважені здійснювати кримінальне судочинство, вести процес від імені держави (*ex officio*);

2) як вимога закону до цих органів керуватися законом, діяти в межах своїх повноважень та виконання поставлених завдань за власною ініціативою в інтересах держави незалежно від інтересів, бажань та уподобань будь-яких інших державних органів, службових осіб, політичних партій і громадських організацій, окремих осіб; заінтересовані особи та організації мають право звертатися до уповноважених державних органів за захистом своїх прав та інтересів [8, с. 8].

Зауважу, що у КПК України закріплена норма під назвою «публічність», суть якої полягає у тому, що прокурор, слідчий зобов'язані в межах своєї компетенції розпочати досудове розслідування в кожному випадку безпосереднього виявлення ознак кримінального правопорушення (за виключенням випадків, коли кримінальне провадження може бути розпочате лише на підставі заяви потерпілого) або в разі надходження заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення, а також звертатися до уповноважених законом заходів для встановлення події кримінального правопорушення та особи, яка його вчинила [6, ст. 25].

Безумовно дану правову норму можна вважати «темною», оскільки законодавець не застосовує публічність до суду як органу державної влади безпосередньо, залишаючи без уваги публічність судового провадження. Окрім того, вищезазначена норма не відображає права особи на публічний розгляд кримінального провадження загалом. Важко стверджувати, чи був це свідомий акт законодавця, який приймаючи у 2012 році новий КПК, не зазначив у статті 25 суд як суб'єкт публічності, проте за таких обставин є виправдане розширення тлумачення норми [9, с. 100].

На думку В.Т. Нора це пояснюється тим, що у кримінально-процесуальній формі знаходять свою реалізацію норми кримінального права, які прийняті з метою охорони і захисту суспільства від суспільно-небезпечних посягань. Держава не може стояти осторонь того, що порушуються встановлені нею ж кримінально-карні заборони – вчиняються злочини [10, с. 8].

Публічність судового розгляду є обов'язковому на будь – якому «вирішальному етапі» розгляду справи, відкритість судового розгляду задовольняє не тільки інтереси сторін у справі, але й інтереси громадськості, сприяючи довірі до судових органів. Публічний розгляд справи забезпечує добросовісність судового провадження. Публічність у кримінально-процесуальній діяльності є визначальним правом щодо форми і суті того типу кримінального процесу, який організовано в державі та який, власне є однією із характеристик державного і суспільного ладу країни у певний період її розвитку. Ефективна реалізація владних повноважень у сфері правосуддя передбачає збалансованість публічного та приватного інтересу у вираженні офіційної волі держави.

Публічність кримінального процесу, на думку І. Демидова, виражає державне начало, суть якого полягає у тому, що захист суспільства та громадян від злочинних посягань є важливим на відповідальним обов'язком правоохоронних органів, а не справою самих громадян [11, с. 158]. Зауважу, у період радянського союзу для науки є традиційним розумінням публічності як примату (верховенства) суспільного та державного інтересу над інтересами конкретних потерпілих осіб від злочинних посягань [12, с. 382].

З початку ХХІ століття дослідження публічності кримінального процесу набули характеристик деталізованого, розширеного тлумачення цього поняття з урахуванням багатьох аспектів.

Наприклад, Л. Башкатов, Г. Ветрова, А. Донченко, В. Зажицький, В. Шестаков вважають, що публічність є вираженням суспільного призначення кримінального судочинства. Інтереси суспільства потребують застосування покарання до осіб, які вчинили злочин. Держава покладає на себе виконання функцій щодо розслідування та вирішення справ про вчинення злочинів та покарання винуватих. З публічності випливають такі положення:

- 1) обов'язок здійснювати функцію кримінального переслідування в межах провадження у кримінальній справі покладається на державні органи та посадових осіб;
- 2) суд іменем держави визнає особу винуватою у вчиненні злочину та призначає покарання за нього;
- 3) рух провадження у кримінальній справі визначається процесуальними актами, які приймаються державними органами та посадовими особами;
- 4) державні органи і посадові особи самостійні та незалежні при виконанні своїх обов'язків при провадженні у кримінальній справі [13, с. 38].

На думку Т. Мірошніченко, публічність визначає як офіційність і вважає, що покладає на органи прокуратури, слідства, дізнання та суду такі обов'язки:

- 1) будучи поінформованими про вчинений злочин, посадові особи цих органів зобов'язані порушити кримінальну справу, розслідувати її та передати на розгляд суду, незалежно від того, чи є про це клопотання потерпілого;
- 2) з'ясувати всі існуючі обставини справи, спираючись насамперед за особисту ініціативу;
- 3) на прокурора покладається обов'язок передати завершено справу до суду та підтримувати обвинувачення;
- 4) суд забезпечує всебічне дослідження обставин справи, він не обмежений доказами, наданими обвинувачем, захисником та підсудним, а самостійно перевіряє необхідні докази, з'ясовуючи важливі для справи, обставини;
- 5) суд зобов'язаний постановити рішення, не будучи зв'язаним позиціями осіб, які ведуть справу [14, с. 111].

Карабут при дослідженні публічності у кримінальному процесі ототожнює його з поняттям «офіційність», вважаючи, що однією із ознак публічності є офіційний характер відносин між посадовими особами органів дізнання, досудового слідства, прокуратури і суду, з одного боку, і всіх інших суб'єктів кримінального процесу – з іншого [15, с. 178].

Подібні ідеї поділяють і представники Харківської школи права [16, с. 59]. Важливо розмежовувати «публічність» у широкому значенні, що визначається як пріоритет суспільних, державних інтересів у взаємовідносинах людини з владою [17, с. 4] та публічності кримінального процесу, що у свою чергу є засадою організації кримінального судочинства в Україні. Також «публічність» як принцип кримінального процесу, що є правовим положенням, згідно з яким діяльність у цьому виді процесу здійснюється органом дізнання слідчим, прокурором і судом (суддею) на підставі закону в загальносуспільних (державних) інтересах, і полягає у виконанні посадовими особами державних органів, які ведуть процес всіх необхідних процесуальних дій у кримінальній справі незалежно від позиції всіх інших суб'єктів процесу, а також інших громадян, посадових осіб представників підприємств, установ, організацій [15, с. 188] від права особи на публічний судовий розгляд кримінального провадження, яке сприяє підвищенню рівню правих знань громадськості та довіри до судових інституцій.

Погоджуюсь із Шевчук С.В., що публічний судовий розгляд утримує суддів від неналежної поведінки; підтримує впевненість громадськості у здійсненні правосуддя, даючи можливість знати, що правосуддя здійснюється справедливо; може сприяти виявленню нових доказів; унеможливує неправильні коментарі щодо судового процесу.

Конструкція права на публічність судового розгляду неідеальна і має низку недоліків, які вимагають усунення. У вітчизняній правовій системі необхідно узгодити занадто неоднозначні правові конструкції, які передбачають транспарентність, широке використання законодавцем оціночних категорій, які, хоча і надають ознаки гнучкості правовій системі та універсальності, але разом з тим створюють передумови для неспівставного використання суддями ситуаційного підходу під час вирішення справи по суті. Слід додати, що ця проблема притаманна всім пострадянським країнам та в більшій мірі навіть країнам класної континентальної сім'ї (Німеччина, Франція, Австрія). Що ж стосується країн англосаксонського права, ситуативність підходу суддів неможлива через застосування занадто конкретних юридичних прецедентів при вирішенні тотожних справ (Великобританія, Ірландія) [19, с. 372].

ЛІТЕРАТУРА

1. Тлумачення та застосування Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод Європейським судом з прав людини та судами України: Навчальний посібник /М.В. Мазур, С.Р. Тагієв, А.С. Беніцький, В.В. Кострицький. Луганськ: РВВ ЛДУВС, 2006. – С. 12-38
2. Ковальова Т.В. Великий тлумачний словник української мови : Близько 40000 сл. .Харків : ФОЛІО, 2005. 766 с.
3. Загітко А.П., Шукіна І.А. Великий тлумачний словник : сучас. укр. мова: [100000 від А до Я] : Донецьк: БАО, 2008. 703 с.
4. Посібник зі статті 6 Конвенції про захист прав людини й основоположних свобод "Право на справедливий суд" (кримінальний процесуальний аспект): веб- сайт. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/96a0f2399c11b6f75587_file.pdf (дата звернення: 28.01.2025).
5. Кваліфікаційний іспит адвоката: доступ до майбутньої професії :усний іспит: навч.посіб. / за ред. д.-ра юрид.наук, проф.О.П.Кучинської; д.-ра юрид. наук, проф. М.А.Погорецького; д.-ра юрид. Наук, проф. О.Г.Яновської. К.:Алерта, 2017. 314 с.
6. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Відп. ред.: С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко. Х.: Одиссей, 2013. 1104 с;
7. Молдован А.В. Мельник С.М. Кримінальний процес України : навч. посіб. Центр учбової літератури. Київ ,2013. 368 с.
8. Попелюшко В.О. Публічність кримінального судочинства і захист. *Адвокат*. 2003. №2. С. 7-10.
9. Дроздович Н. Принцип публічності кримінального процесу як гарантія незалежності судової діяльності. Слово національної школи суддів України 2016 №1 (14) . 96-104 с..
10. Нор В.Т. Публічність і диспозитивність у кримінальному процесі України : суть, пріоритети, взаємодія, сфери дії. *Закон і бізнес*. 2004. №47-48. С.7 – 12.
11. Демидов І.Ф. Бойкова А.Д. Карпец І.І. Принципи радянського кримінального процесу. Курс радянського кримінального процесу: Загальна частина. Юридична література, 1989. 640 с.
12. Бажанов М.І. Грошевий Ю.М. Радянський кримінальний процес. Вища школа. Київ, 1978. 472 с.
13. Башкатов Л.Н., Ветрова Г.Н., Донченко А.Д. Кримінальний процес : Вид. група ГРУПА -ІНФА .М, 2000. С.38-39.
14. Александров А.С. Александрова А.С. Круглов І.В. Призначення кримінального процесу і покарання: монографія. Новгород, 2006. 111 с.
15. Карабут Л.В. Баулін Ю.В. Щодо визначення принципу публічності у кримінальному процесі: зб. наук. Праць. Харків : Кроссрууд, 2007. Вип.13. С.178-179.
16. Кримінальний процес України: підручник для студентів юрид. спец. вищ. закладів освіти / Грошевий Ю.М., Мірошніченко Т.М., Хоматов Ю. В. та ін. Харків : Право, 2000. 494 с.
17. Безпалько І.Л. Система принципів кримінального процесу та проблема їх класифікації : монографія .Харків: ФІНН, 2011. 216 с.
18. Коруч У. З. Теоретичні аспекти регулювання права на справедливий судовий розгляд у національному праві та в практиці Європейського суду з прав людини .*Право і суспільство* №6.2, 2013. С. 371-375. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2013_6_2_88 (дата звернення 28.01.25).